

Kitap Tanıtma:

FEYZULLAH EFENDİ an Ottoman Şeyhülislam (A Thesis Presented to the Department of Oriental Studies Princeton University, in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy) By Sabra Follet Messervey, June 1965

Şeyhülislam Fezullah Efendi, XVII. yüzyılda, zirveden inişe geçen Osmanlı Devleti'nde mesleği ve mevkisinin doruğuna ulaşmış, ancak devrin çalkantılarına, makamının şâhikaları ile ruhunun derinlikleri arasındaki med-cezirler yüzünden mukavemet gösterememiş bir şahsiyettir. İlmî ve meslekî kariyerinin yanında siyâsî ve idârî kabiliyetleri ile de temâyüz eden Fezullah Efendi, oldukça kritik ve tarihin dönüm noktası diyebileceğimiz bir zamanda üstlendiği roller ile dikkatî çekmiştir. Hakkında yapılmış ilmî çalışmaların azlığı, Şeyhülislam Fezullah Efendi aleyhinde birçok söz söylenmesine sebep olmuş, yaşadığı dönemi, siyâsî şartlarının ağırlığı ve hassasiyeti ile ele alan ciddi araştırmaların yapılamamış olması ise aleyhindeki yargıların kuvvetlenmesini netice vermiştir.

Bu bakımdan, aşağıda tanıtılmaya çalışacağımız Sabra F. Messervey'in hazırladığı doktora tezi, başlıbaşına Şeyhülislam Fezullah Efendi'yi ele alması ve onun şahsında dönemi daha iyi tanımamıza imkan vermesi yönüyle önem taşımaktadır. Eser 1965 yılında yazılmış ve 1966 yılında A.B.D. Princeton Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları bölümüne takdim edilmiştir. Yazarın, konunun ve kurumun açık kimliğinin belirtildiği ilk sahifelerin ardından, Önsöz, İçindekiler ve Transkripsiyon bilgilerine yer verilmiş; çalışma, uzun bir girişten sonra dört ana başlık altında toplanmıştır. Her bölümün sonunda dipnotların gösterildiği özel bibliyografya, en son ise istifade edilen arşiv malzemelerinin ve kaynakların belirtildiği 'Genel Bibliyografya' verileri, eser 172 sayfada neticelendirilmiştir.

Önsöz'de, çalışmanın gerekliliği, Fezullah Efendi'nin ne kadar önemli biri olduğu anlatılarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Yazar, Fezullah Efendi ve oğullarının temsil ettiği gücün, Osmanlı Tarihi'nin başlıbaşına önemli bir konusunu oluşturduğunu belirtmekte ve bu konu iyi değerlendirilmeden tarihin eksik kalacağı inancını taşımaktadır. O'na göre Fezullah Efendi, 1699 *Karlofça Antlaşması* gibi, Osmanlı Tarihi'nde dönüm noktası olarak kabul edilen bir hadisenin ve 1703 *Edirne Vak'ası* gibi devletin birçok kurum ve kuruluşu üzerinde derin izler bırakan bir isyanın başrol oyuncularındandır. O halde kendisinin ve ihraz ettiği gücün tahlil edilmesi çok önemlidir.

Bu açıdan yazar, *Giriş* bölümünde, çalışmanın sadece kuru bir biyografi olarak kalmayacağı, eserin, Şeyhülislam Fezullah Efendi'nin yaşadığı döneme de ışık tutacağını ifade etmiştir. Burada ayrıca Türk ve Batı ilim aleminde yeterince incelenmemiş *Şeyhülislamlık Müessesesi*'nin araştırılması konusunda da önemli bir adım attığı inancını vurgulamıştır. Bu bölümde, 'Üzerinde bir ömür boyu çalışılması ve aydınlığa kavuşturulması gereken kurum' olarak ele aldığı *Şeyhülislamlık ve Şeyhülislamlık Müessesesi* hakkında kısa ve öz bilgiler vermiş, "Niçin Fezullah Efendi?" ve "Fezullah Efendi kimdir?" sorularına cevaplar aramaya çalışmıştır. Yerli ve yabancı araştırmalardan elde ettiği bilgileri değerlendirirken Fezullah Efendi'nin otobiyografisinden de alıntılar yapmış, onun kısa bir hayat hikayesini anlatmıştır.

Niçin Fezullah Efendi? sorusuna ise yazar;

a) Fezullah Efendi zamanının iyi bir aktörüdür.

b) Osmanlı'nın değişik ve yeniden yapılanma döneminde yaşamıştı.

c) XVIII. yüzyıl başlarında yeniden belirlenen Şeyhülislamlık şartlarına uyan son temsilciydi ve bu yönüyle kendinden önceki dönemlere de ışık tutacaktı, cevabını vermişti.

Yine bu bölümde, *Kadı* ve *Müftü* arasında ne gibi farkların olduğu, *Medrese*, *Müderris*, *Dahil* ve *Haric Medrese*, *Sahn-ı Seman Medreseleri*, *Nakibüleşraf*, *Kazasker* vs. gibi terimlerin Osmanlı'da neyi ifade ettiği ve ne gibi fonksiyonlar üstlendiği üzerinde duran yazar, Osmanlı Eğitim Sistemi'ni tanımının Feyzullah Efendi'yi değerlendirme açısından da faydalı olacağını belirtmektedir.

Messerve *I. Bölüm*'de '*Şeyhülislamın Kariyeri*' üzerinde durmuştur. Ona göre Feyzullah Efendi, tipik ve enteresan bir şahsiyettir ve birçok yönüyle farklılık arz etmektedir. Yerli ve yabancı araştırmacıların onun hiçbir kalıba, daha doğru bir ifadeyle normal prosedürlere uymadığını söylerler. Basamakları hızla tırmanmıştır ve Osmanlı'nın tipik '*Ulema Kariyeri*' ile Feyzullah Efendi'nin kariyeri arasında uyumsuzluk vardır.

Peki, Feyzullah Efendi'nin kariyeri ihraz ettiği makamlara uygun mudur?

Yazar bu soruya cevap aramak için burada *Şeyhülislamlık* ve *Şeyhülislamlar* üzerinde durmuş, yerli ve yabancı kaynaklardan bilgiler ve gözlemler aktarmıştır. Bu bilgiler ve değerlendirmeler sonucunda, Feyzullah Efendi'nin tipik kariyere ve prosedüre uymamasına rağmen iyi eğitimli, meslekî donanımı güçlü bir şahsiyet olduğu, entellektüel düzeyinin ilk dönem şeyhülislamlarına yakın olması hasebiyle de onların son temsilcisi olabilme sıfatını hak ettiği kanaatine varmıştır. Yazara göre, XVI. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı biyografileri artık yeni şeyhülislamların fazilet ve bilgilerinden, yazdıkları eserlerden uzun uzadıya bahsetmez olurlar, sadece Şeyhülislamlık için '*yeterli*' bulduklarından bahsederler. Birkaç akademik başarıdan bahsedilebilirse de bunlar istisnadır ve bu istisnalardan birisi de Feyzullah Efendi'dir. Prosedüre uymamasına rağmen 30 yaşlarında padişah hocası, 35 yaşında İstanbul Kadılığı payesiyle müderris, 51 yaşında Şeyhülislam olması kendisi için gayet normal görülmüştür.

İkinci Bölüm'de '*Kariyerinin Başlangıcı*'ndan yani, Feyzullah Efendi'nin soyundan, ailesinden, memleketlerinden ve içtimâî durumlarından bahsedilir. Aile, Şii Safeviler tarafından Karabağ'dan çıkarılmadan önce bu bölgenin dört nesil boyunca dini önderliğini yapmıştı. Feyzullah Efendi atalarının köklerini Şems-i Tebrizi'den Hz. Ebu Bekir'e kadar; Karabağ'ın seçkin ailelerinden olan anne tarafının köklerini ise Hazreti Peygamber'e kadar uzandırıyordu. Aile, Şii baskılarına ve katliamlara dayanamayıp Anadolu'ya hicret etmek zorunda kalarak Erzurum'a yerleşmiş, IV. Murad tarafından kendilerine payeler ve Erzincan'da toprak verilmişti. Önemli bir ailenin mensubu olması ve ilmî kariyeri, baba Seyyid Mehmed Efendi'nin Erzurum Müftülüğüne atanması için yeterli olmuş ve geniş bir çevreye dersler vererek öğrenci yetiştirmeye başlamıştı. Feyzullah Efendi burada doğmuş ve böyle geniş bir çevre içinde yetişmişti. Osmanlı toprakları içinde dünyaya gelmiş ilk nesilden olması, ailesinin İran toprakları içinde Şii'lere karşı icra ettiği önemli rol, onu daha doğuştan imtiyazlı ve farklı hale getirmişti. Erzurum'un ve dönemin önemli âlimleri bu zeki ve farklı çocuğun yetişmesi konusunda özenle gayret göstermişlerdi. Bu sıralarda, akrabası (ve daha sonra da kayınpederi olacak) meşhur âlim Vâni Efendi'nin özel ilgi ve koruma alanına girmiş, eğitimi özel hocalar nezaretinde tek başına gerçekleşmişti. Feyzullah Efendi, babasından kendisine geçen Halvetilik makamına ait rütbesi, ailenin içtimâî konumu ve Vâni Efendi'nin ilgisi sayesinde Erzurum Valisi Köprülüzâde Ahmed Paşa'nın yakın dostları arasına katılmıştı.

Köprülüzâde Ahmed Paşa veziriazam olunca Erzurum'daki eski dostlarını unutmamış, önce Vâni Efendi'yi, ardından da Fezullah Efendi'yi İstanbul'a, yanına aldirtmişti. Vâni Efendi, Fezullah Efendi'yi bu sıralarda damat edinmiş ve onu İstanbul uleması ile tanıştırmaya başlamıştı. Fezullah Efendi'nin, kayınpederinin yerine ders vermeye başlaması ile parlamaya başlayan ikbal yıldızı, birbiri ardına gelen payeler ile ışıltısı her geçen gün artan ikbal güneşine döndü. İki yıl süren Hac yolculuğu dönüşü, o sıralarda padişah IV. Mehmed ile *Bezvâvi Tefsiri* okuyan Vâni Efendi'nin gayretleri ile genç yaşta Şehzade Mustafa'nın hocalığına atandı. Bu arada kendisine iki çocuk verdikten sonra Hac'da vefat eden Ayşe Hanım'ın yerine, Vâni Efendi'nin ikinci kızıyla da evlendi ve terfi basamaklarını hızla tırmanmaya başladı. 35 yaşında iken İstanbul payesi ile Sahn-ı Seman Medresesi müderrisliğine kadar yükselmişti. Zaman zaman başından bazı kötü olaylar geçti ve bir ara şehzade hocalığı vazifesinden alındı. 17 günlük, ikincisi için önemli bir deneme de diyebileceğimiz Şeyhülislamlığı oldu. Osmanlı tarihinde ilk defa nakibüleşraflığın da uhdesinde bulunduğu Şeyhülislamlık vazifesini icra etti. Ancak askeri bir karışıklık sonucu -dahli olduğu vehmiyle- azledilerek Erzurum'a sürüldü. Buradaki sürgün hayatı boyunca popülerliği iyice arttı, bir yandan İstanbul ile ilişkileri her geçen gün düzelirken, diğer yandan da ders verdiği halka günden güne genişledi. Gücünü hep payitahttan yana kullandı, çıkan karışıklıklarda şehrin valisine yardımcı oldu. Bu arada İstanbul'daki eski talebeleriyle, özellikle şehzadeler ve sarayla haberleşmesini aksatmadı.

Yazar burada bir kaç noktanın üzerinde ısrarla duruyor:

- 1 - Fezullah Efendi'nin kariyeri öncekilerden farklıydı, ancak o her zaman kendisini hep büyük bir allâme ve başarılı bir hoca olarak lanse etmesinin bildi.
- 2 - Siyâsî dehâsi ve politik tavırları ile bu sahada da ne kadar usta biri olduğunu gösterdi. Olayları çoğu zaman isteği doğrultusunda yönlendirdi, doğru zamanda hep doğru yerlerdeydi.
- 3 - Hırs ve zekâsını karizması ile birleştirip çok iyi kullanabilen bir kişiliğe sahip olduğu aşikârdı.

'Kariyerinin Zirvesi' olarak isimlendirdiği *Üçüncü Bölüm*'ü de yazar kendi içerisinde üç kısımda ele alıyor:

- 1 - II. Mustafa'nın saltanatı
- 2 - Bu dönemde Fezullah Efendi'nin oynadığı rol
- 3 - Dönemin analizi

Fezullah Efendi, aralıklarla da olsa, altı yaşından yirmi üç yaşına kadar yeni padişah II. Mustafa'ya hocalık yapmıştı. Onun genç Şehzâde ile birlikte geçirdiği on yedi yıl devlet için oldukça önemli bir süreydi. O dönemde '*Harem*' devlet işlerinde ağırlık kazanmaya başlamış, Vâlide Sultan ve Kızlarağası gibi kişiler icrada en etkin insanların başında gelmeye başlamıştı. '*Kadınlar Saltanatı*' olarak adlandırılan bir dönemde bu. Vezirler ve şeyhülislamlar hızla değişiyor, devlet önemli sarsıntular geçiriyordu. Durum Köprülüler ile biraz düzeldiyse de iyi hal çok sürmedi. Fezullah Efendi böyle bir ortam içinde, ileride padişah olacak şehzade üzerinde etki kurabilecek psikolojik havayı hazırlamıştı.

II. Mustafa'nın hayatı da, çağdaşı olan diğer şehzadelerden farklılık arz ediyordu. Diğerlerine göre daha serbest bir hayat yaşamış, kafes arkasına girmemişti. Babası ile sefere çıktı, devlet işlerine yakın durdu. Sık sık av partilerine katıldı, halkla ve devlet ricaliyle ihtilat içerisinde bulundu. Annesi Râbia Gülnüş da diğer hanımlara göre daha özgür bir hayat yaşadı. Gelişme çağındaki bir şehzade için bütün bunlar olumlu ve artı değerlerdi.

Nitekim II. Mustafa tahta geçer geçmez eskiyi eleştirirdi. Seferle çıkacağını, israfı-lükse son vereceğini, Kanûni döneminin kudret ve kuvvetine dönüleceğini belirtti. Padişahlığının ilk yıllarındaki aktiviteyi diğer şehzadelere göre kısa ve hafif süren kafes hayatına ve bu iyi hazırlığına bağlayabiliriz.

Fezullah Efendi, dört ay dışında II. Mustafa'nın padişahlığı boyunca Şeyhülislamlık yaptı. Padişahın da iştirak ettiği başarılı iki seferin ardından halkın ve askerinin morali düzeldi. Vergilerde düzenlemelere gidildi. Dört bir yandan gelen iyi haberler, halkı II. Mustafa'nın kur-tarıcı olduğu yönünde moralize etti.

Ancak bu başarılı dönem uzun sürmedi ve özelemlen beklenen saffet ve şevket günleri gelmedi-getirilemedi. Hâlihazırdaki durum devletin dörtyüz yıldır süre gelen politikasını değiştirecek ve yeni ataklar yapacak bir liderlik gerektiriyordu. II. Mustafa, bunu, yapılması gereken reformlar yapmadığı veya başladıklarını neticelendiremedi.

Fezullah Efendi devletin içine düştüğü durumun farkında idi ve reformları destekliyordu. Hep icraatların arkasındaki ikinci, üçüncü, bazen de birinci adam oldu. Atamalar, tayinler ya onun arzusuyla veya tasvibiyle yapılmaya başlandı. Kendi yakınlarının atamaları yanında sadrazam tayinlerinde de başrol oynadı. Kademe kademe hadiseleri tamamen kontrol altına aldı. İlk devre padişah üzerindeki kısıtlı etkisi, Zenta mağlubiyeti sonucu onu Edirne'de ikamete razı edince, artmaya başladı. Bu dönemde '*zihnindeki emperyal vizyona*' uygun politikalar uyguladı. Son iki yıl içindeki etkisi ve arzuları ise artık güç delisi veya paranoya yada her iki tanımla adlandırılabilir bir seviyeye ulaştı.

Peki Fezullah Efendi ne istiyordu ve politikası neydi?

O kendince, birçok yönü ile inhidama yüz tutmuş devleti onaracak, durumu islah edecek, sükûnu ve refahı tekrar ikame edecekti. Askerî zaferlerin herşey demek olmadığını hissediyordu. Bunu Zenta bozgunundan sonra daha iyi anladı, Amcazâde ve Râmi paşaların barış politikalarına destek oldu.

Şeyhülislamlığın ilk günleri için kendisine yapılan övgüler mübalağa sayılmaz. Çağdaşlarına ve tarihçilerine göre o '*etrafına ışık saçan bir halife*' gibiydi. Sadece etrafına fazla bağlı olduğu için eleştiriliyordu. İşte bu noktada yanlışlar yapmaya başladı. Yakınlarını bir bir yüksek makamlara getirirken, çevresinde de dalkavuklar oluşmaya başlıyordu. Sonunda iş öyle bir noktaya geldi ki, başında yakınlarından ve oğullarından birinin bulunmadığı hiçbir üst dereceli makam kalmadı. En büyük ve en son icraatı ise şok ediciydi. En büyük oğlu Fethullah Efendi'yi kendisinden sonraki Şeyhülislam olarak tayin ettirdi. Geleneksel kaide ve kurallara uymayan bu tayinlerden ulema, ordu ve bürokrasi fazlasıyla rahatsızdı. Her geçen gün keyfi kaçan halk da artık icraatların aleyhine dönmeye başladı. Ancak, makama olan saygı ve şahsına olan hürmet, tepkilerin yavaş gelişmesinde etkili oldu.

Yazar burada Osmanlı kaynaklarının Fethullah Efendi'nin tayinine kadar atamaları eleştirmediğine dikkat çekerken, ulemanın da bu atamaya kadar ses çıkarmadığında kaynakların hemfikir olduklarına özellikle parmak basıyor. Şeyhülislam hakkında yapılan değerlendirmelerden nakiller yapıyor ve şöyle bir analize gidiyor: Fezullah Efendi'nin politik desteği kişiseldi ve şahsî karizmasından kaynaklanıyordu. Hiçbir grubun sadakatine dayanmıyordu. Meselâ, Karlofça'ya karıştığı için asker, atamalardan dolayı ulema, Râmi Paşa ile anlaşmazlığı sebebiyle bürokrasi, Edirne'de padişahu etki altında tuttuğu ve bozulan ekonomik durumdan dolayı da halk (esnaf-tüccar) rahatsızdı. Adam seçmede de çok mahir davranmıyordu. Dört sadrazamın tayininde de etkili olmuş, son ikisini bizzat kendisi seçmişti. Hiçbirisi onun padişaha lause ettiği

gibi değildi ve yapmak istediklerini icra edebilecek kudrette bulunmuyorlardı. O halde, son zamanları için yapılan eleştiri ve tenkitler yerinde sayılabilir. Çünkü, düşmanlarına karşı bile ihmali davranıyor, daha uzun yıllar Şeyhülislam olarak kalmayı planlıyordu.

Yazar *Dördüncü Bölüm*'ü *'Kariyerinin Sonu'* olarak isimlendiriyor. Diğerlerine oranla daha kısa ve daha öz bir şekilde ele alınan bu bölümden sonra genel bir değerlendirme ile neticeye varılıyor. Artık dizginler Feyzullah Efendi'nin elinden çıkmış, huzursuzluk artmıştı. Bazı bahanelerle İstanbul'da isyan başladı. Ancak Feyzullah Efendi, bu isyanın bile dağıtılacak ulûfe ve hediyelerle dizginleneceği görüşünde ısrar etti, kendisine gelen mektup ve haberleri dikkate almadı. İş büyüyünce de asilere karşı kuvvet çıkarılmasında etkili oldu. Râmi Paşa'dan ve çevreden gelen baskılar azlını zarûrî kıldı, padişah da azlin faydalı olacağına inandı. Vazifeden alınarak oğulları ve bazı yakınları ile Erzurum'a sürüldü. 'Azlin bir politika olduğuna dair' bazı haberler isyancıları tahrik edince, Feyzullah Efendi ve etbai yolda yakalandı ve türlü eziyetler ile Edirne'ye getirildi. Osmanlı tarihinde pek rastlanılmayan bir usulle ilmiye silkinden çıkarılan Feyzullah Efendi'nin kariyeri de acı bir sonla noktalandı, feci bir şekilde idam edildi.

Eserde, son olarak Edirne Vak'ası'nın ve Feyzullah Efendi'nin tahlili yapılıyor. Vak'anın sırf saraya karşı bir isyan yahut sosyal veya ekonomik bir devrim olarak algılanamayacağı, tamamen farklı karakterler çizen bir hadise olarak ele alınması gerektiği üzerinde duruluyor.

Yazara göre, Osmanlı'nın çok önemli bir zaman diliminde meydana gelen bu olay, devletin artık fatih ordularının sahibi, fetheden bir ülke olmaktan çıkıp, fethedilen bir hale düştüğünün işaretiydi. Feyzullah Efendi bu dönemin sadece bir mihenk taşıydı. 1699'da kemâli hitâma eren devletin ve bu tarihten sonra gelişen olayların mahkumu ve mağduruydu. Onun yerinde herhangi biri de olabilirdi. Hadise, uzun ve oldukça sıkıntılı geçen bir sürecin neticesiydi. O yanlış zamanda gelmiş, yanlış bir insandı. Ama hep doğru zamanda doğru yerlerde olmaya çalıştı.

İsyanın politik manada neticesi küçüktü. Sadece padişah, hükümet ve bazı şahıslar değişmişti ki, sistem bu tür muamelelere öteden beri alıştı. Ancak kurumsal bakımdan neticesi büyük oldu. Bu hadiseden sonra hiçbir padişah, değil İstanbul dışında oturmaya, şehrin dışına bile çıkmaya cesaret edemedi. Hiçbir Şehzade Hocası Feyzullah Efendi kadar etkili bir konuma ulaşamadı. Şehzade Hocalığı gibi *Şeyhülislamlık Müessesesi* ve makamı da yıprandı, etkisi zayıfladı. Feyzullah Efendi'nin en kötü icraatı olarak kabul edilen, oğlu Fethullah Efendi gibiler için yaptırdığı tayinlerle ulemânın da prestiji sarsıldı. Her ne kadar sünnilüğün müdafasını ve mücadelesini yapmış bir aileden de olsa, Osmanlı Halk Şairleri ve Yabancı Araştırmacılar Feyzullah Efendi'yi hep bir kızılbaş olarak andılar.

Hakkında iyi bir bilgi bulunamamasının ve hep kötü olarak anılmasının sebeplerine geline; çağdaşı yazarlar kendisine karşıydı ve karşı olmasalar bile devrin hassasiyeti onların iyi şeyler yazmasına müsait değildi. Mesela Râşid ulemâdandı, Şefik bürokrasiye yakındı ve Râmi Mehmed'in has adamı gibiydi, Silahdar saray çevresindendi ve askeriyeye yakındı, Defterdar Mehmed onu mâli bozukluğun sebeplerinden biri olarak görüyor ve onun malları ile askerinin ulufesini dağıtıyordu. Naimâ da bürokrasiden geliyordu ve gelenekçi ekolü temsil ettiğinden muhalifti.

Ancak herşeye rağmen üzerinde ittifakla durulan nokta onun çok âlim ve önder bir şahsiyet olduğudur. Mağrurluğu, sabırsız ve dogmatik bir yapıya sahip oluşu, karizmasını gölgeleyecek şekilde hırsa ve kiskançlıklara kapılması iyi hallerini örtmüştür. Özellikle Zenta bozgunundan sonra meydana gelen boşluk onun siyasi ve idari dehâsi ile doldurulabilecek ölçüde değildi. Şüphesiz hem politik hem de entellektüel donanımı çok fazlaydı, ama bu gücü acı neticeyi önle-

yebilecek seviyede değildi. Hayatı, Şekspir'e harika bir konu olabilecek kadar enteresandı ve onun trajedileri gibi noktalandı.

Yazar "Feyzullah Efendi -bu tezin yazıldığı zamana kadar-elde ettiğimiz bilgiler ışığında ve diğer bir çok kaynağın aksine o kadar zorba biri değildi. Her ne kadar kendisinin muamma kişiliği hakkında daha cevaplamamız gereken birçok soru var ise de, onun XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü keşmekeşin bir kurbanı olduğu açıktır" demektedir.

Hazırlık safhasının Türkiye'de tamamlandığı izlenimi veren eserinde Sabra F. Messervey, Arşiv malzemeleri ve İstanbul kütüphanelerinden yeterince istifade etmeye çalışmış, kroniklerden, döneme ait yerli ve yabancı araştırmalardan nakiller yapmıştır. Sahasında ilk adım olmasına rağmen, oldukça kapsamlı olarak nitelendirebileceğimiz bu çalışmanın 60'lı yıllardan günümüze kadar ciddi olarak ele alınmayışı ve ilim alemimizde yeterince tanınmaması bir eksiklik olsa gerektir. Bu tanıtma çabası da kendi çapında bu eksikliği giderebilme amacını taşımaktadır. Üzerinde daha ciddi, ilmî tahlil ve değerlendirmelerin yapılabileceği ümidi, oldukça eski tarihli bu çalışmayı ele almamız ve bitirebilmemizdeki yegâne şevk olmuştur. Şüphesiz kitabı tavsiye eden değerli hocam *Prof. Dr. Abdülkadir Özcan* ve kendi kitabını vererek okumamı sağlayan Fatih Millet Kütüphanesi Müdürü Sn. *M. Serhan Tayşiye* şükranların herşeyin üzerindedir.

Gönül arzu eder ki, mümkünse Türkçe'ye çevrilebilsin ve daha geniş kesimlerin istifadesine sunulsun.

MESUT AYDINER